

АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ

Антонио Хаджиколев
antonio.antoniev@gmail.com

*Икономически университет – Варна, бул. Княз Борис I 77, град Варна,
БЪЛГАРИЯ*

Ключови думи: икономическо състояние, България, българска икономика, конкурентоспособност, икономически анализ, брутен вътрешен продукт (БВП), равнище на безработица, равнище на инфлация, средномесечна работна заплата, райони в България

Резюме: Проблемът, който се разглежда в доклада, е свързан с икономическото състояние на България - анализ и перспективи за развитие. Целите на изследването са да се изгради ясна представа за състоянието, в което се намира българската икономика, да се открият първоизточниците на проблемите, свързани с него, както и да се проучат възможностите за тяхното разрешаване. Изследван е десетгодишен период (от 2004 г. до 2014 г.) с цел да се разкрият глобалните тенденции в развитието на българската икономика. Използвани са няколко показателя, характеризиращи макроикономическата конюнктура в една страна, а именно - брутен вътрешен продукт, равнище на безработица, равнище на инфлация и средномесечна работна заплата. Извършен е сравнителен анализ на тези показатели в България и в страните-членки на Европейския съюз. Поставен е акцент върху разликите, които съществуват в икономическото състояние на отделните райони в България. В края на доклада са направени конкретни препоръки и изводи за прилагане на мерки, чрез които може да се повиши конкурентоспособността на българската икономика, като основната възможност според автора е посредством преодоляване на разликите в развитието на отделните райони в България.

Проблемът, който се разглежда в този доклад, е свързан с икономическото състояние на България – анализ и перспективи за развитие. Икономиката на България е една изключително актуална тема, която се дискутира от множество икономисти не само в национален, но в световен план. В доклада се анализира текущото състояние на българската икономика по няколко показателя, като освен в общ план, се разглежда и в сравнителен аспект, като целта е да се намерят причините и да се изследват тенденциите, водещи до разликата в икономическото развитие, която съществува в различните географски райони на България.

Обектът на изследване на този доклад е българската икономика, нейното текущото състояние и перспективи за нейното бъдещо развитие. Целите на това изследване са да се изгради ясна представа за състоянието, в което се намира българската икономика, да се намерят първоизточниците на проблемите, свързани с

него, както и да се проучат възможностите за тяхното разрешаване и тенденциите за бъдещо развитие.

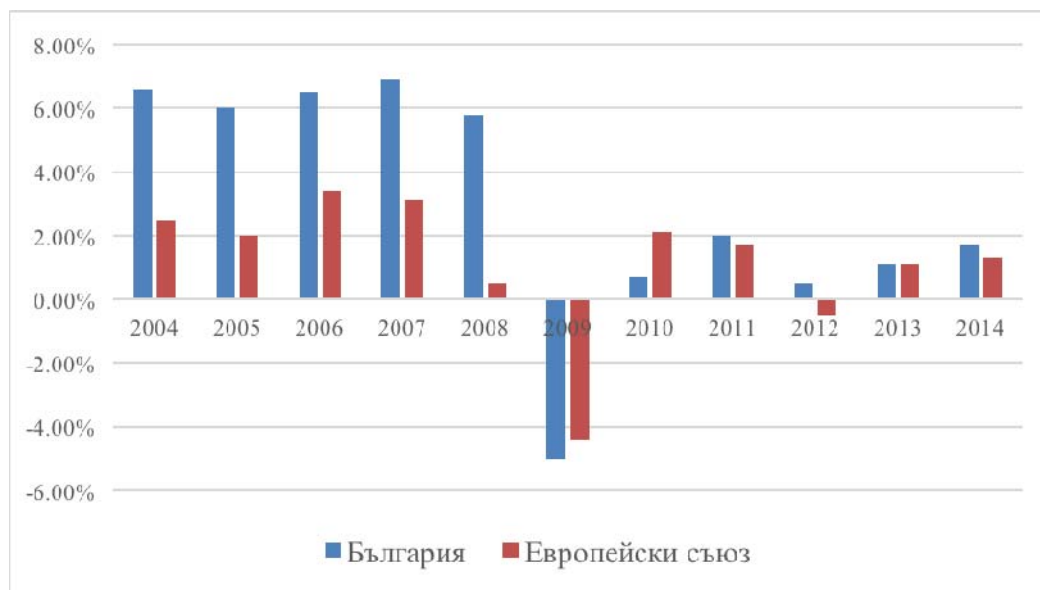
През последните няколко години българската икономика започна своето бавно възстановяване след негативния ефект, който Световната икономическа криза оказва върху нея. Икономиката започна да възвръща тенденцията на ръст, но не и с темповете, които бяха характерни за годините преди кризата. Въпреки привидното оживление, икономиката е изправена пред редица проблеми, свързани главно с увеличаване на безработицата в страната и все по-явната пропаст в жизнения стандарт в различни географски райони на страната. Необходимо е да се намери начин да се противодейства на неблагоприятните ефекти, породени от Световната икономическа криза, преодоляване на проблемите, свързани със застаряване на населението и постигане на по-висока конкурентоспособност на икономиката както в европейски, така и в световен мащаб.

За да може да се добие по-пълна представа за текущото състояние на икономиката и да се изследват глобалните тенденции в нейното развитие, е разгледан десетгодишен период – от 2004 до 2014 година, като е извършен сравнителен анализ на показателите в България и в страните-членки на Европейския съюз. Избран е именно този период, за да може да се очертае състоянието, в което се е намирала българската икономика в годините преди Световната икономическа криза и тенденциите в тогавашното ѝ развитие, с цел те да бъдат сравнени със същите показатели в периода след 2009 г., когато кризата оказва своето пряко въздействие върху нашата икономика. Разгледани са няколко показателя, характеризиращи макроикономическата конюнктура в една страна, а именно – равнище на брутен вътрешен продукт, равнище на безработица, равнище на инфлация и равнище на средна работна заплата. Изследвани са именно тези показатели, тъй като фокусът на доклада е върху влиянието, което оказва икономическата конюнктура върху благосъстоянието на населението. Въпреки че съществуват и редица други показатели като внос/износ, инвестиции, дефицит/излишък, държавен дълг и т.н., за целите на този доклад те няма да бъдат разглеждани.

Българската икономика е пазарна икономика, характеризираща се със средна степен на индустриализация и средно развит частен сектор. Държавните предприятия са малко на брой с тенденция за бъдеща приватизация. По икономически показатели България попада в групата на развиващите се страни, а по конкурентоспособност – заема 57-мо място от 60 изследвани икономики.¹ По данни на Националния статистически институт, населението на страната е 7,2 милиона души, като това в работоспособна възраст съставлява 66,9% от него. Естественният прираст е отрицателен – 0,8 промила, а коефициентът на раждаемост е 9,1 раждания/1000 души.

Един от най-важните показатели, по който се определя растежът на една икономика, е брутният вътрешен продукт. Той представлява общото количество стоки и услуги, произведени в дадена страна за определен период от време. Най-добра представа за икономическото състояние на страната може да бъде придобита чрез анализ на реалния растеж на брутният вътрешен продукт. За да бъде изследването адекватно, той е сравнен със същия показател за Европейския съюз.

¹ Според Годишника на Световната конкурентоспособност на Швейцарския институт за развитие на управлението, <https://www.kof.ethz.ch/en/>, 22.05.2015 г.

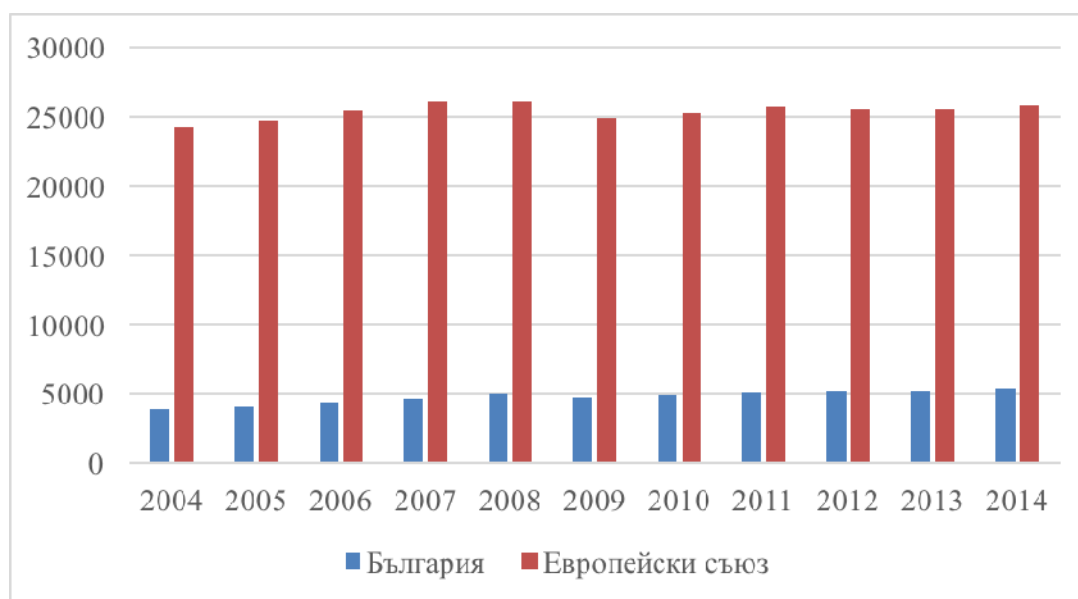
Фигура 1. Реален растеж на БВП в България и Европейския съюз за периода 2004 – 2014 година.²

От графиката става ясно, че най-голям растеж на brutния вътрешен продукт е отчетен през 2007 година – в България – 6,4%, а в Европейския съюз – 3,2%. През 2009 година, вследствие на влиянието, което Световната икономическа криза оказва върху икономиките на страните-членки на ЕС, прирастът е отрицателен – за България - 5,5%, а за Европейския съюз - 4,5%. В следващите години е налице ръст на brutния вътрешен продукт, който обаче се различава значително от равнищата на същия показател, характерни за годините преди 2007. Може да се направи изводът, че Световната икономическа криза оказва негативно влияние върху разглежданите икономики. Не може да се заключи, че въздействията са преодолени напълно – за това може да се съди по относително ниския ръст на БВП след 2009 година. За да се подобри конкурентоспособността на разглежданите икономики, от важно значение е нивата на ръст да бъдат по-високи.

Разгледан е и реалният брутен вътрешен продукт на човек от населението. От фигура 2 ясно проличава осезаемата разлика, която съществува за този показател в България и в Европейския съюз. Това е и основната причина за разликата в стандарта на живот. Същевременно е налице още по-обезпокояваща тенденция, свързана с равнището на брутен вътрешен продукт за различните географски райони в България – така например реалният брутен вътрешен продукт на човек от населението за Югозападния район, където се намира и столицата София,³ е с повече от два пъти по-големи размери спрямо всеки един от останалите райони.³ Това ще рече, че средният реален брутен вътрешен продукт, представен на графиката, е изкуствено завишен и в останалите райони е страната е дори по-нисък. Необходимо е да се приложат мерки, за да се разреши този проблем, свързан с пропастта в икономическото развитие на различните райони в страната.

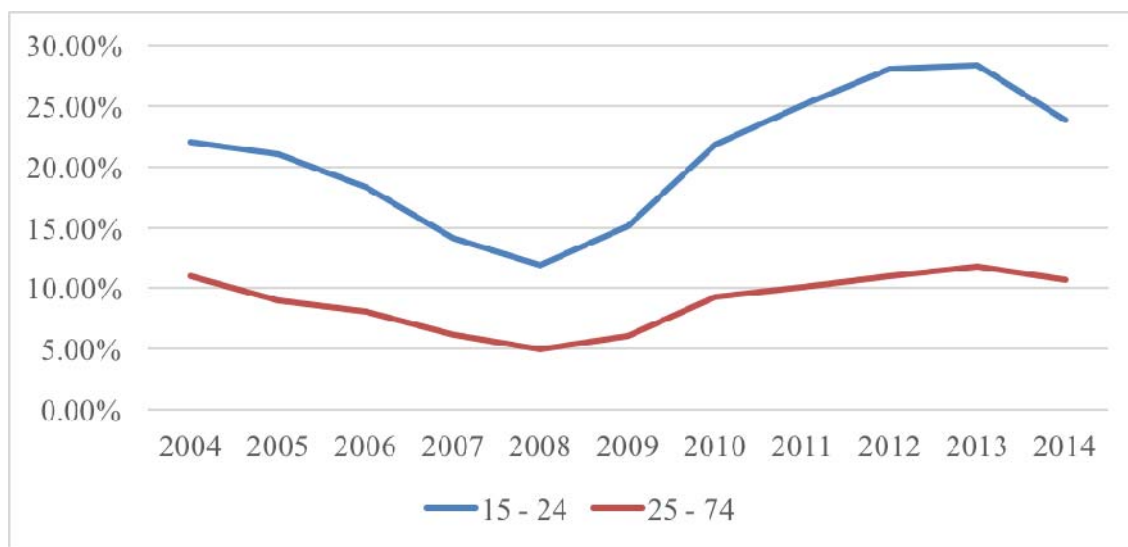
² <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>, 20.05.2015 г.

³ <http://www.nsi.bg/bg/content/2215/бвп-регионално-ниво>, 20.05.2015 г.

Фигура 2. Реален БВП на човек от населението (в евро) в България и ЕС за периода 2004 – 2014 година.⁴

На второ място е изследван друг показател – равнището на безработица. Направено е сравнение между равнището на безработица при хората на възраст от 15 до 24 години и при тези на възраст от 25 до 74 години. Незаетостта на младите хора е проблем, който все повече се разраства и не бива да бъде подценяван.

Фигура 3. Равнища на безработица при хора на възраст от 15 до 24 години и при хора на възраст от 25 до 74 години в България за периода 2004 – 2014 година.⁵

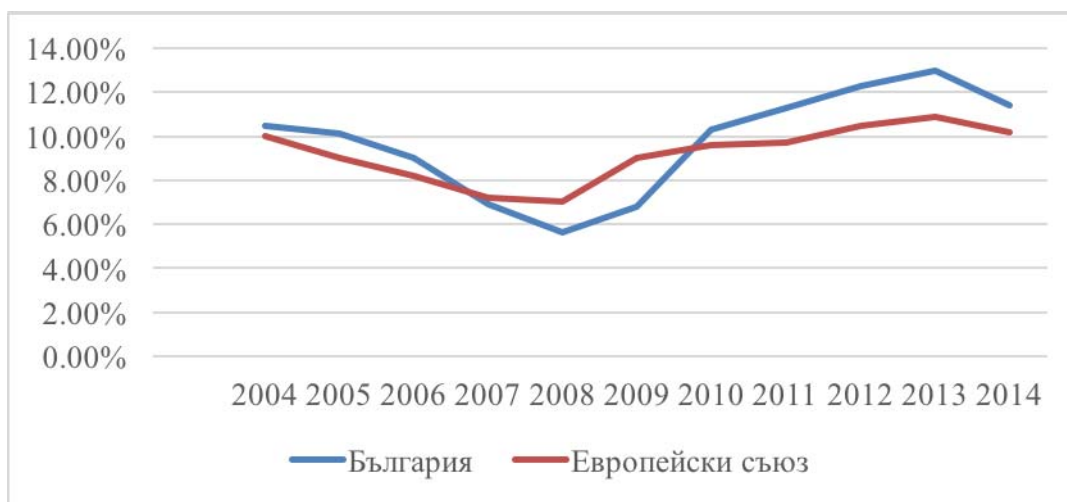
В България към края на 2014 година безработни са 349,2 хиляди души или около 10,6% от работоспособното население. Тревожен е фактът, че близо 1/3 от тях са безработни за период, по-дълъг от две години. Високото равнище на безработица се дължи на редица фактори – ниска степен на образование, невъзможност за своевременна преквалификация на населението. Все по-голяма част от младите хора не могат да намерят работа или не търсят такава по собствено желание. Процентът на безработица сред тях достига 23,2% от всички младежи на възраст между 15 и 24

⁴ <http://www.nsi.bg/bg/content/11472/реален-бвп-на-човек-от-населението-и-тем-п-на-прираст>, 20.05.2015 г.

⁵ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en, 20.05.2015 г.

години. Сред първоизточниците на този проблем могат да се открият липсата на обвързаност между бизнес сектора и образователната сфера, ненавременната ориентираност на младежите относно техните професионални предпочитания. Бизнес секторът предпочита да наема вече кадри, които имат необходимия стаж, което допълнително обезкуражава младите хора. Редица икономисти смятат, че друг фактор за увеличаването на *младежката безработица*, е наличието на законоустановена минимална работна заплата.⁶ Много от младите хора не търсят работа доброволно, тъй като оценяват своя труд на повече от нивото на минималното работно възнаграждение, което те най-често получават при започване на нова работа.

На фигура 4 е разгледано равнището на безработица в България и в страните от Европейския съюз. В годините, предхождащи Световната икономическа криза, този коефициент намалява, достигайки абсолютен минимум за целия разглеждан период през 2008 година. Равнищата на безработица в Европейския съюз остават относително постоянни след 2007 година, докато в България се наблюдава рязко увеличение на този показател, като той достига 13% през 2013 година. Последиците от високите равнища на безработица са свързани с влошаване на жизнения стандарт и висока степен на миграция, особено при хората на възраст до 25 години.

Фигура 4. Равнища на безработица в България и ЕС за периода 2004 – 2014 година.⁷

Говорейки за безработица, от изключителна важност е да се спомене разликата, която съществува в равнището на този показател в различните райони в България. Така например съществуват градове като Видин, Разград, Шумен, Кюстендил, Пазарджик и Смолян, в които нивото на безработица превишава почти два пъти средното за страната. Най-високо е равнището на безработица в Североизточния район – 12,6%, а най-ниско – в Югозападния – 7,7% (където се намира и столицата София).

Друг показател, оказващ влияние върху стопанските субекти и икономиката на една страна, е индексът на потребителските цени⁸, измерващ равнището на инфлация в страната. Онагледените данни показват, че инфлацията в периода 2003-2006 година е с нарастващи темпове, а в годините, предхождайки кризата, тя намалява, достигайки минимални нива. През 2008 е отчетено най-високото равнище на инфлация в България

⁶ За повече информация - Хаджиколев, А. Д. Илиев, К. Пенчев, “Младежката безработица в България и Австрия – сравнителен анализ и стратегии за справяне с проблема”, Студентска научна конференция – сборник с доклади, изд. Наука и икономика, Варна, 2013г.

⁷ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en, 20.05.2015 г.

⁸ CPI – Consumer Price Index – измерва относителното изменение на цените на стоките и услугите за лично потребление. Основен източник на информация за разходите, които домакинствата правят за стоки и услуги, изследвайки бюджетите им.

– 12,0. Негативните въздействия от това са свързани с спад на покупателната способност и влошаване на благосъстоянието на хората с фиксирани доходи. Вследствие на Световната икономическа криза, цените на много стоки и услуги се покачват. 2014 е първата година в разглеждания период, в която се наблюдава дефлация – понижаване на общото равнище на цените в размер на 1,6%. Въпреки общото намаление на цените, най-голямо е увеличението на цените на жилища (в т.ч. текущи разход за поддръжка, разходи за ремонт, разходи за потребена електроенергия и водоснабдяване и т.н.), както и разходите, свързани с образование.

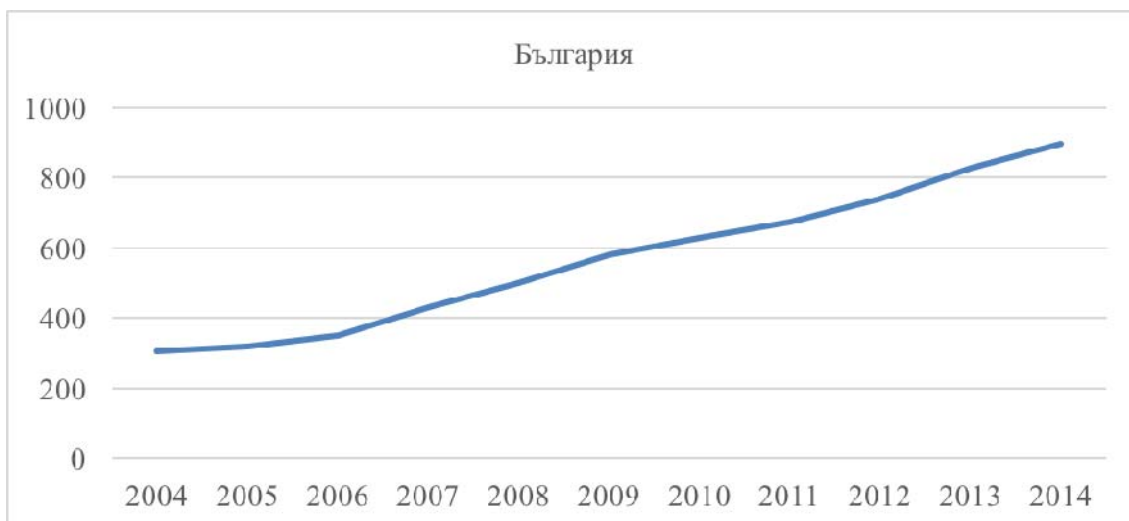
Фигура 5. Равнища на инфлация в България и ЕС за периода 2004 – 2014 година.⁹

Последният показател, по който се разглежда състоянието на икономиката, е средната работна заплата в страната, която е и предпоставка за определяне на покупателната способност на населението. В разглеждания период се наблюдава трайно увеличение на средната работна заплата за страната. Отново съществува съществена разлика между работното възнаграждение в различните области на страната, породено от различното им икономическо развитие. Така например средната работна заплата в Югозападния район, където се намира и столицата София, е в размер на 1062 лева, докато средното възнаграждение в Северозападния район е едва 677 лева.¹⁰ Трябва да бъдат взети адекватни и своевременни мерки за изравняване на стандарта на живот в различните географски райони на България, което от своя страна би увеличило и брутната добавена стойност и би повело икономиката към по-бурен икономически растеж. Ако трябва да се сравни средномесечното възнаграждение, получавано в България с това, получавано в останалите страни от Европейския съюз, е необходимо да се прави сравнение на база единна валута – изразено в евро средномесечното работно възнаграждение в България е 356 евро, което поставя страната на последно място по този показател от страните-членки на Европейския съюз. За сравнение в развити страни като Германия това равнище е 2155 евро или 6 пъти по-високо.¹¹

⁹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tec00118&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>, 20.05.2015 г.

¹⁰ <http://www.nsi.bg/bg/content/3930/статистически-райони-област>, 20.05.2015 г.

¹¹ http://www.en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_average_wage, 20.05.2015 г.

Фигура 6. Средномесечна работна заплата (в лв.) в България за периода 2004 – 2014 година.¹²

Интерес предизвиква и проблемът, свързан със скритата или т.нар. “сива” икономика. Според последни данни делът ѝ се е увеличил както сред бизнеса, така и сред населението. Като основни първоизточници биха могли да бъдат посочени бедността, тежките условия на пазара на труда и общата тенденция на икономическа стагнация през последните години. Това води до увеличение на случаите на недеklarирани трудови отношения. За 2014 г. са регистрирани загуби в размер на 245,6 милиона¹³ от укрити социални и здравни осигуровки, поради деклариране на по-нисък от реалния доход или недеklarиране на такъв. Без трудов договор на допълнителна работа са заети близо 32,2%, а 13,8% от работещите са получили възнаграждение по-високо от указаното в трудовия договор. Увеличават се и случаите на укриване на данъци. Трябва да бъдат взети ефективни мерки за преустановяване на тези практики.

Вследствие на извършения анализ могат да бъдат направени няколко важни извода:

- в разглежданите страни се наблюдава минимален темп на растеж на реалния брутен вътрешен продукт;
- стойностите на брутния вътрешен продукт на човек от населението за България запазват трайно ниски стойности за разглеждания период в сравнение с останалите страни от Европейския съюз;
- проблемът, свързан с безработицата, се разраства както в България, така и в останалите страни от Европейския съюз;
- равнището на инфлация в разглежданите страни запазва относително ниски нива;
- по равнище на средномесечна работна заплата България заема последно място сред страните-членки на Европейския съюз.

Концептуално съществуват два модела за по-нататъшно развитие на българската икономика. Първият предполага връщане към модела на икономически растеж, характерен за годините преди Световната икономическа криза, отличаващ се с увеличаване на външното финансиране, екстензивен растеж на различни отрасли на икономиката (като недвижимите имоти и производството), инвестиране с цел краткосрочна печалба. Този вариант предполага бързо възстановяване на икономиката, но неустойчиво развитие на БВП и намаляване на конкурентоспособността на икономиката в световен мащаб. Вторият модел се характеризира с бавно икономическо

¹² http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, 20.05.2015 г.

¹³ По данни на Центъра за изследване на демокрацията, <http://www.csd.bg>, 22.05.2015 г.

възстановяване, при което повишаване на благосъстоянието почти няма да се усети в краткосрочен план. Такъв тип възстановяване е свързано с по-висока безработица и минимално увеличение на потреблението и инвестициите.

Съдейки от данните за разгледания период, може да се твърди, че българската икономика е поела по втория път на развитие, а именно – бавно икономическо възстановяване след Световната икономическа криза.

От изтъкнатите до тук факти, става ясна необходимостта от приемането на редица мерки с цел разрешаване на проблемите, свързани с икономическата ситуация в страната. В приетата Национална програма за развитие: България 2020 са идентифицирани осем ключови направления с цел развитие на икономиката и подобряване на благосъстоянието на населението. Това са:

- подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образование и обучение, както и качествените характеристики на работната сила;
- намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване;
- постигане на устойчиво интегрирано регионално развитие и използване на местния потенциал;
- производство на продукти с висока добавена стойност при устойчиво управление на природните ресурси;
- подкрепа на иновационните и инвестиционни дейности за повишаване на конкурентоспособността на икономиката;
- укрепване на институционалната среда за по-висока ефективност на публичните услуги за гражданите и бизнеса;
- повишаване на ресурсната ефективност;
- подобряване на транспортната свързаност и достъпа до пазарите.

Чрез инвестиране (посредством средства от държавния бюджет и средства от европейските фондове) в проблемните области на икономиката, трябва да се постигнат следните устойчиви цели:

- подобряване на качествените и количествените характеристики на работната сила, инвестиране в качествено образование, здравеопазване, изкуство и култура;
- стимулиране на връзката между бизнеса и науката с цел повишаване конкурентоспособността на българските предприятия;
- инвестиции в инфраструктурата (например завършване на автомагистрала “Хемус”) с цел повишаване ефективността на производството и увеличаване на чуждестранните инвестиции;
- превенция на изпадане в състояние на бедност и намаляване на броя на хората, живеещи с доход, по-нисък от минималната работна заплата.

Един от най-важните проблеми, който трябва да бъде разрешен, е свързан с пропастта в икономическото развитие, която съществува между различните райони в страната. В стратегията е заложено справяне с този проблем чрез повишаване на конкурентоспособността на регионално ниво и преодоляване на различията между развитите и изостаналите райони. Трябва да бъдат направени огромни инвестиции и да се пренасочат финансови ресурси от страна на държавата в проблемните райони – изграждане на големи инфраструктурни обекти, инвестиране в повишаване качеството на образованието и други. Увеличаването на държавните разходи би довело и до увеличаване на БВП в проблемните райони, което ще доведе до повишаване на тяхната конкурентоспособност в национален мащаб.

Икономическото състояние в България днес се характеризира с икономически растеж, макар и в условия на икономическа, социална и управленска криза. Основните

проблеми, които забавят развитието на икономиката, са свързани с високото равнище на безработица, неконкурентоспособността на икономиката в европейски и световен мащаб и най-важно – разликата в икономическото развитие и жизнения стандарт в различните географски райони на България. Приетата програма за развитие България: 2020 цели да се справи поетапно с тези проблеми, което несъмнено ще гарантира устойчивия икономически растеж, бъдещата конкурентоспособност на икономиката и ще подобри благосъстоянието на населението.

Литература:

- [1]. Мавров, Х., *Макроикономически зависимости на безработицата*, издателство „Стено“, Варна, 2007г.
- [2]. Институт за икономическа политика, *Възможности за иновации и интелигентна специализация през новия програмен период 2014 – 2020 г.*, София, 2014 г.
- [3]. Статистически справочник 2014 – издание на Националния статистически институт, София, 2014 г.
- [4]. Neumark, D., W. Wascher., *Minimum Wages and Employment*, Bonn, 2007
- [5]. Европейска стратегия за икономическо развитие 2020, извлечена от: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/europe2020/index_bg.cfm, достъпен: 20.05.2015 г.
- [6]. Структурни фондове в България. *Национална стратегия за развитие: България 2020*, извлечена от <http://www.eufunds.bg/bg/page/809>, достъпен: 18.05.2015 г.
- [7]. Министерство на образованието, младежта и науката, *Национална стратегия за младежта (2012-2020)*, извлечена от: <http://momn.bg/>, достъпен: 22.05.2015 г.
- [8]. Eurostat Statistics, извлечено от: <http://ec.europa.eu/eurostat>, достъпен: 22.05.2015 г.

ANALYSIS OF THE ECONOMIC SITUATION IN BULGARIA – TRENDS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

Antonio Hadzhikolev

antonio.antoniev@gmail.com

*University of Economics – Varna, 77 Knyaz Boris I Blvd., Varna,
BULGARIA*

Key words: *economic situation, Bulgaria, Bulgarian economy, competitiveness, economic analysis, gross domestic product (GDP), unemployment rate, inflation levels, average monthly salary, geographic areas in Bulgaria*

Abstract: *The issue discussed in this paper is connected with the economic situation in Bulgaria – analysis, trends and prospects for development. The aim of the conducted research is to show the current state of Bulgarian economy, to analyze and provide a solution to the issues that are related to it. A 10-year period (2004-2014) has been studied in order to reveal the global trends in the development of Bulgarian economy. In the paper there are used some economic indicators such as GDP, unemployment rate, inflation rate, average monthly salary. These indicators are compared with those in the other counties - members of the European union. The paper also focuses on the differences that exist in the economic development of the different geographic areas in Bulgaria. At the end of the paper there are given specific recommendations and conclusions for the application of certain measures by means of which the competitiveness of Bulgarian economy can be raised, the main opportunity according to the author being through overcoming the differences that exist in the development of the individual regions in Bulgaria.*